

С.Надмидын “Хүйтэн сэтгэл”-ийн халуун үйл явдал

Д.БАТЖАРГАЛ*, Э. АМАРЗАЯА **

Түлхүүр үг: Хүүхдийн богино өгүүллэг, түүний нас сэтгэхүйн онцлог, туурвил зүй, уран чадварыг шинжлэх асуудал

Үлгэр бүхэн сайхнаар төгсдөг нийтлэг тайлал, хэв шинжтэй байдаг. Үлгэрийн энэ шинж төлөв нь уншиж, сонсож байгаа хүүхдийг хүмүүжүүлэх үүрэгтэйгээс гадна хүүхдийн сэтгэл дэх нуугдмал зөн билэг нь энэхүү сайхан төгсгөлийг сайшааж “чухам ингэх л ёстой доо!” гэсэн дэмжсэн байрнаас урам, хөөртэй хандаж байдаг. Үлгэр муухай төгсдөг бол хүүхдүүд таашааж сонирхон дурлахгүй байсан биз ээ.

Өвөг дээдсээс үр ач наргаа ярьж өгдөг байсан үлгэрээс гараагаа эхэлж эдүгээ цагт “хүүхдэд зориулсан өгүүллэг” гэх зүүлт нэрийг олоод байгаа уран зохиол дахь туульсийн төрөлд хамаарах энэ тусгай зүйл ч анхдагч зүй тогтол мөн чанараас гажихгүй нь тодорхой.

“Уран зохиол хүүхдийг ариун гэгээн, шударга хүмүүс болгох, амьдралын үнэний сайн мууг ялган, сайныг дэмжих, мууг жигших сэтгэлийг төрүүлдэг шидэт урлаг тул зохиол уншсан хүүхэд ямар нэг муу үлгэр дууриалаас татгалзаж чаддаг аж”¹

Хүүхдийн уран зохиолын туурвилзүй хэмээх ойлголтод өгүүллэгийн агуулга, хэлбэр, зориулалт онцлог зүйчлэл, бичих арга зүй, үүдэл санаа, өгүүлэмжийн дэлгэрүүлэлт зэргийг хамааруулан ойлгож байна.

Зохиол дахь өгүүлэмж, үйл явдлыг өсвөр насны уншигчид өөртөө шууд тусган авдаг тул хүүхдэд зориулсан өгүүллэгт энэ онцлогийг сайтар харгалзана. Иймээс эр эмийн бэлгийн харилцаа, хүйсийн ялгамжтай байдал, амьдралын жам ёсны төгсгөл, мөхөл гэх зэрэг сэдвээр товойлгон бичдэггүй нь уран бүтээлчийн хаалттай нөхцөл гэхээсээ илүү хүүхдийн нас сэтгэхүйн эмзэг байдлыг хамгаалж харгалзаж буй хэрэг.

Эддрээтэй, нийлмэл нарийн бүтэцтэй, олон талт ойлголтыг хөнгөрүүлсэн байдлаар, зөөлрүүлсэн хэлбэрээр бичиж туурвих энэ нөхцлөөс уран дүрслэл, туурвихуйн уран чадварыг тодорхойлж болно. Туурвихуйн уран чадвар бол өөрийн гэсэн ур дүй, зүйрлэл дүрэм горимтой байна.

Эдүгээ хүүхдэд зориулсан өгүүллэг нь анхдагч хэв маягаасаа ихэд өөрчлөгдөн, хөгжиж сэдэв, агуулга, хэлбэрийн хувьд илүү баяжиж байна. Үүнийг дагаад хүүхдэд зориулсан уран зохиолыг хүүхдийн насны онцлогоос илэрч байдаг сэтгэл зүйн өвөрмөц байдалтай харьцуулан судлах байдлыг орхигдуулсанаас өгүүллэгийн төрөл ангилал, туурвилзүйн тухай ойлголтыг нарийвчлан судлах асуудал гарч ирж байна.

Хүүхдэд зориулсан өгүүллэгийн өвөрмөц онцлог, туурвилзүйн ур чадварын асуудлыг дэлгэн шинжлэхийн тулд С. Надмид “Хүйтэн сэтгэл”², өгүүллэг нь утга зохиолын онолын хүрээнд урьд судлагдаж байгаагүй агаад хойшид үнэ цэнээ алдахгүй, өсвөр насны уншигчдэд нөлөөлөх уртай, өгүүлэмжийн баялаг хэллэгтэй, сайн бүтээл мөн тул туурвилзүйн задлал, хүүхдийн сэтгэл судлалын арга тайлбартай хослуулсан судалгаа хийж, ур чадварын үнэлэлт тайлбар хийхийг зорилоо.

С. Надмидын “Хүйтэн сэтгэл” өгүүллэг нь (1981он) туурвилзүйн далайц, сэдэв агуулгын хувьд зохиолч П. Пүрэвсүрэнгийн “Өшөө”³ өгүүллэгтэй дүйхүйц юм. Ийм нарийн өгүүлэмж, гүнзгий сургамжтай санааг хүүхдийн уран зохиолд зоримогоор дүрслэн гаргана гэдэг туурвилзүйн гүнзгий ур чадвар шаардагдана. Уг өгүүллэг Баяраа нэртэй нэгэн хүүгээс найзууд нь дөлж зугтааж байгаагаар эхэлнэ.

“Баярааг найзууд нь тоохоо больжээ. Орой нь зүв зүгээр байсан хүүхдүүд өглөө гэхэд л түүнээс зугтаах болов. Зарим нь бүр адгийн муухайгаар хялайн харж байлаа.” Энэ бүгдээс болж Баяраа гайхахад хүрч байна.

“...Ноднин самрын модноос унаж хөлөө гэмтээхэд хүүхдүүд ингэж муудаагүй. Харин ч гэрээр эргэж ирдэг байсан. Хамгийн муу жаал Боорой хүртэл надад бүтэн гөөхий авчирч өгсөн. Гэтэл энэ зун эв эрүүл байгаа. Хэнийг ч шоглоогүй. Элдэв муу үгээр доромжлоогүй. Яагаад манай зуслангийн жаалууд надтай тоглохоо болив?...” Түүнийг харсан хүүхэд болгон мангас харсан мэт зугтах тул Баяраа найзуудаасаа орхигдож ганцаардаж эхлэв.

“...Баяраа ганцаарджээ. Нуруугаа үүрээд, өвгөн шиг бөгтөгнөн, зүүн уул өөд алхав. Долоохон хоногийн

*МУИС-ийн ШУС-ийн ХУС-ын багш, доктор

**МУИС-ийн ШУС-ийн ХУС-ын магистрант

¹ Д. Галбаатар “УРАН ЗОХИОЛ: онол, түүх, шүүмжлэл” Уб, 2012, 484 дугаар тал

² С. Надмид “Жаран дэгдээхэй” Уб, 2013, 176 дугаар тал

³ Г. Аюурзана, Л. Өлзийтөгс. Монголын сонгомол өгүүллэг. Уб, 2007, 86 дугаар тал

дотор өвгөн болчихсон юм шиг санагдлаа. Сүүдрээ хараад тэгж бодов. Тэр зүүн уулын наад талын халцгай дээр байдаг томоос том чулуун дээр удаан суухдаа зуслангийн олон эгнээ алаг байшин, оройн намуунд хөгжилтэйгээ наадаж байгаа хүүхдүүдийн шуугианыг сонсож байв...” Түүнээс бүгд дөлж зайгаа барив. Баяраа энэ явдлын учрыг хичнээн тунгаагч олж эс чадав. Өгүүллэг уншигчдыг үл мэдэгдэх учир явдлын үзүүрт хөтөлж ирэв. Цааш хэрхэн өрнөх бол?

“...Хичнээн сайхан өдөр байсан гэж санана. Ёстой л тоглож баймаар. Хэн ч муу муухай юм бодохын аргагүй цэлмэг, сэрүүхэн. Шөнө бороо орж, өглөө цэлмэсэн болохоор хурын чийг, цэцгийн үнэртэй холилдон сэнгэнээд гоёхон. Байгалийн энэ тансаг сайхан Баяраагийн уйтгарыг хөөн, сэтгэлийн ариусгах шиг болжээ. Хүүхдүүд шуугилдсаар... Баяраа хэдхэн харайгаад найзууд дээрээ очжээ. Гэвч түүнийг урьдын адил хэн нь ч харсангүй...” Хамт тоглодог байсан найзууд өөрөөс нь яагаад холдсоныг Баяраа ухаж үл ойлгон гайхширч улмаар ганцаардал автаж сэтгэлзүйн цочрол, сэтгэхүйн уналтанд орж байна. Учрыг нь үл ухах таамаг бодлууд хөвөрсөөр. Баяраа руу өөрийг нь сайн мэдэх Сувдаа хэмээх найз нь харлаа. Одоо л мэндлэх байх даа? гэж уншигчид найдсаар байна.

“...Харин Сувдаа охин харав... Харах ч гэж дээ, жигшсэн нүдээр хялайн, цэвэрлэсэн лууван шиг хурц улаан хэлээ гарган, ширэв татлаа. Баяраа буцаад гүйв...” Эндээс Баярааг яагаад найзууд нь үзэн ядах болсон шалтгаан нь тодорч эхэлнэ.

“...Юу гэвэл долоо хоногийн өмнө Баяраа найзуудтайгаа ууланд явсан юм. Тэр эр зоригийн тухай нөхдөдөө сайрхан ярьж явлаа.

-Би юунаас ч айдаггүй гэж түүнийг хэлэхэд, найзууд нь:

-Нээрээ юу? гэв.

-Нээрээ шүү! гэж Баяраа хэлжээ. Нэг мэдсэн Баяраа алга болов. Хаана, юу хийж явааг бүү мэд. Тэгсэн чинь амьсгаадсаар гүйж ирэв. Цамцандаа ямар нэг амьд амьтан боосон бололтой. Жирх барьжээ.

-Хаанаас барив. Яаж барив? хэмээн хүүхдүүд тал талаас нь шалгаав. Баяраа:

-Би юунаас ч айдаггүй. Үзэх үү, та нар!

-Амьдаар нь өвчинө! гэж сайрхжээ...” Тэр үүнийгээ хэрэгжүүлж, байшингийн арын банзанд арьсыг нь цовдлон татжээ. “Амьдаар нь өвчинө!” гэсэн үг энэ өгүүллэгийн хамгийн ширүүн бөгөөд туйл болсон утгын илэрхийлэл юм. Энд өргөн хэмжээний утга тайлал өрнүүлэхээр байна. Жишээлбэл:

Энэрэн нигүүлсэхүйн үүднээс бол байгаль дээр оршигч аливаа бодгаль бүхэн, бяцхан жирх хүртэл амьд явах, модондоо гүйж харайх, өөрт ноогдсон баяр баясгалангаа эдлэх эрхтэй. Үүнийг хэдий оюун ухаантай, том биетэй ч хүн гэгч амьтан зөрчих эрхгүй юм. Энэ үзэгдлийн харьяалах хэм хэмжээг Баяраагийн найз хүүхдүүд бяцхан зүрхэндээ ойлгоцгоож жирхийг хөнөөж арьсыг нь өвчсөн Баярааг үзэн ядаж, хялайн харж өөрсдөөсөө холдуулж байна.

Энэ харгис явдлыг хүүхдүүд өөрсдийн сэтгэхүйн хүрээлэлд өөгшүүлэн дэмжсэн бол Баяраа удалгүй муурын зулзага, нохойн гөлгийг барин авч тамлан хөнөөж, арьсыг нь өвчих болж улмаар том болоод П. Пүрэвсүрэнгийн “Өшөө” өгүүллэгт гардаг “хэнийг ч хайрладаггүй адал балмад, хүйтэн сэтгэлтэй Дориг” мэтийн харгис хүн болох эхлэл тавигдах нь магад.

Бодит байдал дээр хүүхэд бүрийн цагаан сэтгэлд нуугдаж байдаг бяцхан амьтдыг хайрлах нинжин хайр, харгис муухай явдлыг үл дэмжих, төлөв байдал нь өгүүллэг дэх Баяраагийн энэ явдлыг жигших хана болсон төдийгүй хүнлэг байдлыг илтгэх зөн билгийн инстект нь энэ муухай харгис явдлыг дэмжсэнгүй. Тийм болохоор нөхөд нь түүнээс ум хумгүй дүрвэн холдож, түүнтэй харьцахгүй болж байна. Баярааг хүн гэж үзэхээ болж тоглох хүүхдийн тооноос хасаж байна.

Найзуудынхаа анхаарлыг татах олон арга байх боловч, ойгоос хурдан хөдөлгөөнтэй жирхийг барьсан нь түүнийг улам онгиороож, би бүхнийг чадна гэсэн сэдэлд хөтөлж цааш даварсаар харгис үйлдэлд аваачжээ. Баяраа жирхийг өвчсөн нь хорон санааны үүднээс биш цэвэр хүүхдийн гэнэн сэтгэлээр бусад хүүхдүүдийн анхаарлыг онцгой байдлаар өөртөө татах гэсэн оролдлого юм. Бусдын анхаарлыг өөр рүүгээ татах, “тоглоомын төв дунд нь байх” гэж оролдох нь өсвөр насны хүүхдийн сэтгэлзүйн онцлог тал байдаг.

“Өсвөр насны хүүхдийн сахилга баг алдахын нөгөө нэг шалтгаан бол эрэлхэг зориг, аймшиггүй чанар, шийдвэр хатуужлын тухай буруу ойлголт буруу төсөөлөлд ордог явдал юм”⁴

Баяраа жирх хэмээх гэмгүй номхон амьтнаар дамжуулж өөрийгөө баатар бүхнийг чадагч мэтээр бусдад харагдахыг хүссэн нь найзуудынх нь зөв төлөвшлийн ухамсартай зөрчилдөж тэдэнд гадуурхагдахад хүргэжээ.

“Өсвөр насны үед хүүхдийн хүртэхүй нь ямагт юм үзэгдлийг өрөөсгөл нэг талаас нь тусган авдаг онцлогтой учраас тэдний хүртэхүйд эндэгдэл гарч гаж буруу тусгал явагдаж болно. Үүний шалтгаан нь энэ насанд хүүхэд өөрөө хурц тод бөгөөд сонин хачин сэтгэгдэл төрүүлсэн зүйлсийг хамгийн түрүүн тусган авч, юмны гол шинж чанар, харилцаа холбоог өөрийн анхаарлын хүрээнээс орхидогт оршино.”⁵

Үүнтэй зэрэгцүүлэн зохиолч П. Пүрэвсүрэнгийн “Өшөө” өгүүллэгийн өгүүлэмжинд Дориг эх чоныг амьдаар нь өвчиж байгаа харгис үйлдэл нь “бидэрт буурал” хэмээх сайн хүлэг мориныхоо өшөө авах

⁴ Д. Санжжав Хүүхдийн нас зүй сурган хүмүүжүүлэх сэтгэл судлал УБ. 1977.131 дугаар тал

⁵ (Мөн номын 107 дугаар тал)

сэтгэлээс гадна үүгээрээ дамжуулж нэг нутаг усныханыгаа айлгах, цочроох би ийм хүчтэй чадалтай хүн гэж дөвийлгөж харуулах улмаар нутагтаа эзэн ноён шиг суух, дураараа авирлах байдал руу хөтөлж байгаа юм. Нөгөө талаар хүний хэрхэн хүмүүжих, ямар хүн болж өсөх нь хүүхэд насандаа үзсэн туулсан зүйлээс хамааралтай.

Дамбийжанцан хүнийг амьдаар нь өвчсөн гэх аман яриа байдаг. Энэ нь тэр хүнд өшсөн хорсол гэхээсээ илүү энэ цочирдом үйлдлээр далимдуулан гэмгүй номхон нутгийн олон түмнийг айлгах, эрхэндээ оруулах гэсэн башир арга, олон нийтийг өөртөө үг дуугүй захируулах гэсэн хорон санаа байв.

Харгисаар алагдсан эх чонын золоор амьд гарсан бэлтрэг хожим том болоод Дориг руу сэм дайрч улмаар амийг нь хөнөөж толгойг нь тасалж хаядаг. Харин хүүхдийн зохиолд дээрх өшөө авалтын тайлал нь гэмгүй явж байгаад амь эрсэдсэн “жирхний төлөөх хатуу шийтгэл бол найз нөхөд нь Баяраагаас харилцаагаа бүрэн таслах, түүнийг жигшиж муухайгаар хялайн харж хэлээ гаргах явдал” юм.

“...Зарим нь бүр адгийн муухайгаар хялайн харж байлаа... Тэд харуут амандаа ямар нэг юм шивнэлдэн ярих шиг болсноо түргэн түргэн алхсаар алга болж өглөө... Боорой өөр үг хэлсэнгүй, өөдөөс нь удаахан ч харсангүй гишүүгээ чирсээр одлоо... Сувдаа охины мэгшин уйлах, хэлээ гаргаж, муухайгаар хялайн харах дүр харагдсаар...” Эдгээр өгүүлбэр нь Баяраад хандсан найзуудынх нь жигшил зэвүүцлийг бүрэн илтгэж байгаа юм. Гадуурхал нь Баяраад өгч болох хамгийн хүнд шийтгэл билээ.

Энэ бяцхан өгүүллэгийг уншсанаар “...бусдын анхаарлыг татаж эр зоригтой мундаг хүн шиг харагдахын тулд заавал онцгой харгис үйлдэл хийх хэрэггүй. Хэрэв тийм үйлдэл гаргавал өөрт чинь хүнд хэцүү ганцаардал, сэтгэлийн зовлон бий болдог” гэдэг гаргалгааг уншигч хүүхдүүд сайтар ойлгож авах юм.

“...Баяраа гэртээ гүйсээр ирэв. Сувдаа мэгшин уйлах, хэлээ гаргаж, муухайгаар хялайн харах дүр харагдсаар... Тэр гэртээ ирүүт байшингийн арын банзанд цовдлон татсан жирхийн судалт бяцхан арьсыг хуу татан авч хаялаа.

Ээ дээ, Баяраа минь! Арьсыг авч хаяснаар бүх юм сайн сайхан болох ч бил үү дээ..”. (178 дугаар тал) гэж зохиолч өгүүллэгээ төгсгөжээ. Амьдрал дээр тэр болгон тохиолддоггүй харгис явдлыг болсон мэтээр дүрслэх, улмаар уншигч хүүхдийг ухааралд хөтлөн энэрэн нигүүлсэх үзэлд автуулах нь хүүхдийн уран зохиолын үндсэн зорилгуудын нэг байдаг гэдгийг С. Надмид зохиолч чадварлагаар урлан харуулжээ. Үүнийг туурвилзүйн уран чадвар гэж болно.

Summary

In this article, writer Nadmid.S described tough action which rarely happens in life. Therefore he illustrated that leading children to understanding sympathize is one of the main idea of children's literature.

Ном зүй

1. Д. Санжжав “Хүүхдийн нас зүй сурган хүмүүжүүлэх сэтгэл судлал” Уб, 1977
2. С. Надмид “Жаран дэгдээхэй” түүвэр өгүүллэг, Уб, 2013 он
3. Г. Аюурзана, Л. Өлзийтөгс. Монголын сонгомол өгүүллэг. Уб, 2007 он
4. Д. Галбаатар. “УРАН ЗОХИОЛ: онол, түүх, шүүмжлэл” Уб, 2012он,